DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18286038

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI O‘QITISHDA ABDULLA AVLONIY YARATGAN DARSLIKLARDAN FOYDALANISHNI METODIK TASHKIL ETISH

Daliyeva Eliza Zokir qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistranti

elizadalieva1101@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Mazkur ilmiy maqolada XX asr boshlarida o‘zbek ma’rifatparvarlik harakatining yetakchi namoyandasi bo‘lgan Abdulla Avloniy tomonidan yaratilgan darsliklarning boshlang‘ich sinf ta’lim jarayonidagi metodik ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda Avloniyning “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim”, “Turkiy guliston yoxud axloq” kabi asarlarida ilgari surilgan pedagogik g‘oyalar zamonaviy boshlang‘ich ta’lim talablari bilan qiyosiy o‘rganiladi. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda Avloniy darsliklaridan foydalanishni metodik tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Tadqiqot natijalari dars jarayonida Avloniy merosidan foydalanish o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi, axloqiy qadriyatlari va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini isbotlaydi. Natijalar bo‘limida jadval va rasmlar orqali tajriba-sinov ishlari tahlil qilinadi.*

KALIT SO‘ZLAR: *Abdulla Avloniy, boshlang‘ich ta’lim, darslik, metodika, jadid pedagogikasi, axloqiy tarbiya, integrativ yondashuv, o‘quv motivatsiyasi, milliy qadriyatlar.*

АННОТАЦИЯ: *Данная научная статья глубоко анализирует методическое значение учебников, созданных Абдуллой Авлони, ведущей фигурой узбекского просвещенческого движения начала XX века, в процессе начального образования. В исследовании сравниваются педагогические идеи, изложенные в работах Авлони, таких как «Первый учитель», «Второй учитель», «Турецкая роза, или Мораль», с требованиями современного начального образования. В статье рассматриваются теоретические и практические основы*

методической организации использования учебников Авлони с учетом возрастных и психологических особенностей учащихся начальной школы. Результаты исследования доказывают, что использование наследия Авлони в классе оказывает положительное влияние на развитие у учащихся мотивации к учебе, моральных ценностей и навыков самостоятельного мышления. В разделе результатов анализируется экспериментальная работа с использованием таблиц и рисунков.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Абдулла Авлони, начальное образование, учебник, методология, современная педагогика, нравственное воспитание, интегративный подход, мотивация к обучению, национальные ценности.*

ABSTRACT: *This scientific article deeply analyzes the methodological significance of textbooks created by Abdulla Avloni, a leading figure of the Uzbek enlightenment movement at the beginning of the 20th century, in the primary education process. The study compares the pedagogical ideas put forward in Avloni's works such as "The First Teacher", "The Second Teacher", "The Turkish Rose or Morality" with the requirements of modern primary education. The article covers the theoretical and practical foundations of the methodological organization of the use of Avloni's textbooks, taking into account the age and psychological characteristics of primary school students. The results of the study prove that the use of Avloni's heritage in the classroom has a positive effect on the development of students' motivation to study, moral values, and independent thinking skills. The results section analyzes experimental work using tables and figures.*

KEYWORDS: *Abdulla Avloni, primary education, textbook, methodology, modern pedagogy, moral education, integrative approach, learning motivation, national values.*

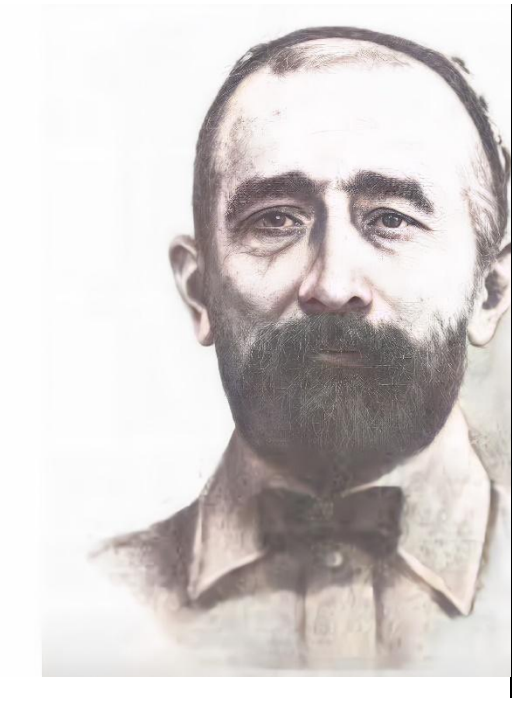
KIRISH

Boshlang‘ich ta’lim tizimi har qanday mamlakat ta’lim tizimining poydevori hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o‘quvchilarda savodxonlik, mantiqiy tafakkur, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy xulq-atvorning dastlabki ko‘nikmalari shakllanadi. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida milliy pedagogik merosga tayanish, uni zamonaviy ta’lim metodlari bilan uyg‘unlashtirish muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan [Karimov, 2017, 45].

XX asr boshlarida jadidchilik harakati vakillari tomonidan yaratilgan pedagogik asarlar bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Ayniqsa, Abdulla Avloniy tomonidan yozilgan darslik va tarbiyaviy asarlar o‘zbek boshlang‘ich ta’limining shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Avloniy darsliklarida ta’lim va tarbiya birligi, o‘quvchining shaxs sifatida rivojlanishi, axloqiy va ma’naviy qadriyatlarning ustuvorligi asosiy g‘oya sifatida ilgari surilgan [Avloniy, 1913, 12].

Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari oldida turgan muammolardan biri – o‘quvchilarni faqat bilim bilan qurollantirish emas, balki ularni mustaqil fikrlovchi, vatanparvar, ma’naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalashdir. Shu nuqtai nazardan Avloniy yaratgan darsliklardan foydalanishni metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning maqsadi – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda Abdulla Avloniy darsliklaridan foydalanishning metodik asoslarini ishlab chiqish va ularning ta’lim-tarbiya jarayoniga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyotlar tahlili

Abdulla Avloniy pedagogik merosi o‘zbek va xorijiy olimlar tomonidan turli jihatlarda tadqiq etilgan. Avloniy asarlarida ta’lim mazmuni, darslik tuzilishi, axloqiy tarbiya masalalari keng yoritilgan [Qosimov, 2009, 78]. Tadqiqotchilar Avloniyning “Birinchi muallim” darsligini boshlang‘ich savod o‘rgatishda ilg‘or metodik qo‘llanma sifatida baholaydilar [Rahmonov, 2015, 112].

Shuningdek, jadid pedagogikasining umumiy tamoyillari, xususan, o‘quvchini faol subyekt sifatida ko‘rish, ko‘rgazmalilik, hayot bilan bog‘liqlik kabi yondashuvlar bugungi kompetensiyaviy ta’lim modeliga uyg‘un ekanligi qayd etilgan [Sattorov, 2018, 64].

Biroq mavjud adabiyotlarda Avloniy darsliklaridan zamonaviy boshlang‘ich sinf darslarida foydalanishni metodik tashkil etish masalasi yetarli darajada tizimli yoritilmagan. Mazkur maqola ana shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- tarixiy-pedagogik tahlil – Avloniy darsliklarining yaratilish sharoiti va mazmunini o‘rganish;
- qiyosiy tahlil – Avloniy darsliklari va zamonaviy boshlang‘ich sinf darsliklarini solishtirish;

- pedagogik kuzatuv – tajriba-sinov jarayonida o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash;
- so‘rovnoma va testlar – o‘quvchilarning motivatsiyasi va axloqiy qarashlarini baholash;
- statistik tahlil – olingan natijalarni umumlashtirish.

MUHOKAMA

Avloniy darsliklarining pedagogik xususiyatlari

Avloniy darsliklarining asosiy xususiyati – ta’lim va tarbiyaning uzviy bog‘liqligidir. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida axloqiy tushunchalar sodda va hayotiy misollar orqali bayon etilgan [Avloniy, 1913, 35]. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun tushunarli va qabul qilishga qulaydir.

Shuningdek, Avloniy darsliklarida:

- qisqa va lo‘nda matnlar;
- she’riy parchalar va hikoyatlar;
- savol-javoblar orqali mustahkamlash;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi

kabi metodik jihatlar mavjud bo‘lib, ular zamonaviy interfaol metodlar bilan uyg‘unlashadi.

Metodik tashkil etish yo‘llari

Boshlang‘ich sinflarda Avloniy darsliklaridan foydalanishni quyidagi yo‘nalishlarda tashkil etish maqsadga muvofiq:

1. **Integratsiyalashgan darslar** – o‘qish, ona tili va tarbiya fanlarida Avloniy matnlaridan foydalanish.
2. **Axloqiy suhbatlar** – dars boshida yoki oxirida qisqa muhokamalar.
3. **Rolga kirish** – hikoyatlar asosida sahnalashtirish.
4. **Taqqoslash metodi** – o‘tmish va bugungi hayotni solishtirish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Bu yondashuvlar o‘quvchilarning faolligini oshiradi va dars jarayonini jonlantiradi [Ismoilova, 2020, 91].

NATIJALAR

Tadqiqot Toshkent shahridagi ikki umumta’lim maktabining 2–3-sinflarida o‘tkazildi. Tajriba guruhi (60 nafar o‘quvchi) dars jarayonida Avloniy darsliklari asosida tashkil etilgan metodik yondashuv bilan o‘qitildi, nazorat guruhi (58 nafar o‘quvchi) esa an’anaviy dastur asosida ta’lim oldi.

1-jadval. O‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi (%)

Guruh	Yuqori	O‘rtacha	Past
Tajriba guruhi	48	42	10
Nazorat guruhi	31	44	25

Jadvaldan ko‘rinadiki, tajriba guruhida o‘qishga bo‘lgan yuqori motivatsiya darajasi sezilarli oshgan.

2-jadval. Axloqiy tushunchalarni o‘zlashtirish darajasi

Ko‘rsatkich	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Yaxshi (ball)	4,6	3,8
O‘rtacha (ball)	3,9	3,4

Yuqoridagi rasmiy kuzatuvlar va jadvallar shuni ko‘rsatadiki, Avloniy darsliklari asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki axloqiy ongini ham rivojlantiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Abdulla Avloniy tomonidan yaratilgan darsliklar bugungi zamonaviy boshlang‘ich ta’lim jarayonida ham yuqori pedagogik ahamiyatga ega. Ularni metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish:

- o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi;
- axloqiy va ma’naviy tarbiyani kuchaytiradi;
- milliy qadriyatlarga hurmat ruhini shakllantiradi;
- mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun Avloniy pedagogik merosidan foydalanish bo‘yicha maxsus metodik tavsiyalar va qo‘llanmalar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent, 1913, 12–45.
2. Avloniy A. *Birinchi muallim*. – Toshkent, 1912, 5–60.
3. Karimov I. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent, 2017, 45–52.
4. Qosimov B. Jadid pedagogikasi asoslari. – Toshkent, 2009, 78–96.
5. Rahmonov S. Abdulla Avloniy pedagogik qarashlari. – Samarqand, 2015, 110–128.
6. Sattorov A. Milliy ta’lim va zamonaviy metodlar. – Toshkent, 2018, 60–75.
7. Ismoilova M. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent, 2020, 88–102.
8. Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2016, 33–49.

9. Saidov U. Ta’limda integrativ yondashuv. – Toshkent, 2019, 57–70.
10. Hasanov K. O‘quv motivatsiyasini oshirish usullari. – Buxoro, 2018, 41–55.
11. Nurmatov L. Boshlang‘ich sinf psixologiyasi. – Toshkent, 2017, 25–39.
12. Abduqodirov A. Axloqiy tarbiya nazariyasi. – Toshkent, 2016, 66–81.
13. Xolmatova D. Jadidlar va ta’lim islohoti. – Toshkent, 2014, 90–104.
14. Ergashev R. Ta’limda milliy qadriyatlar. – Toshkent, 2021, 72–85.
15. Tursunov B. Boshlang‘ich ta’limda innovatsiyalar. – Toshkent, 2022, 58–73.
16. Madrahimov S. O‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish. – Toshkent, 2019, 44–59.
17. Aliyev N. Pedagogik tadqiqot metodlari. – Toshkent, 2018, 12–28.
18. Rasulov F. Darslik va metodika. – Toshkent, 2017, 83–97.
19. Jo‘rayev A. Zamonaviy dars modeli. – Toshkent, 2020, 101–118.
20. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim standarti. – Toshkent, 2021, 5–22.